

Új adventív növény [*Monochoria korsakowii* Regel et Maack (Pontederiaceae)] Magyarországon

BARTHA Dénes¹ – MOLNÁR V. ATTILA² – PFEIFFER Norbert³

(1) Nyugat-Magyarországi Egyetem Növénytan Tanszék H-9401 Sopron Pf.: 132.

(2) Debreceni Egyetem TTK Növénytan Tanszék H-4010 Debrecen Pf.: 14.

(3) Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság, Pécs H-7625 Tettye tér 9.

Rendszertani viszonyok, elterjedés

A vízijácintfélék családjába (*Pontederiaceae*) 7 nemzetség mintegy 30 faja sorolható, melyek elsősorban a melegebb földrészek vizeiben és mocsaraiban élnek. Európai képviselőjük nincs. Ide tartozik többek között a neotrópusi eredetű, de a trópusokon-szubtrópusokon általánosan elterjedt vízi gyom, a vízijácint [*Eichhornia crassipes* (C.F.P. Mart.) Solms-Laub. in A. & C. DC.]. A *Monochoria* C. Presl nemzetség elterjedési súlypontja Kelet-Ázsiában van: 3 faj Északkelet-Kínától Indiáig és Új-Guineáig él, további 1-1 faj Közép-Afrikában és Észak-Ausztráliában található meg (SCHWARTZ 1930).

A *Monochoria korsakowii* Kelet-Ázsia mérsékelt övi részén honos, ahol a rizstermesztés északi határáig ma már mindenütt előfordul. Agresszív föllépésének és jó terjedőképességének köszönhetően Közép- és Nyugat-Ázsián át behatolt Dél-Európába és Észak-Afrikában is megjelent. Európában a Fekete-tenger északi partvidékét 1932-ben érte el, a Pó-síkság rizsföldjein 1985-ben észlelték először. Főként az elhagyott vagy elhanyagolt rizsföldeken képes nagy állományokat alkotni, és innen vízimadarak révén vagy a lecsapolások ill. a feltöltések során terjed tovább.

Megjegyzendő, hogy a Kelet-Ázsia déli részén és Indiában élő *M. vaginalis* (BURM. f.) C. PRESL fajtól az elválasztás nem teljesen egyértelmű (WEBB 1980). Egyébként ez utóbbi fajnak a levelét főzelékként eszik, gyöktörzsét a népi medicina hasznosítja. COOK (1982, 1990) a két taxont nem különíti el, a *M. vaginalis* szinonimjának tekinti a *M. korsakowii*-t, előfordulását Dél- és Kelet-Afrikából, Ázsiából és Óceániából említi.

Morfológiai jellemzés

40–60 cm magas, évelő, vízi-mocsári növény, melynek vegetatív részeire jellemző az aerenchimatikus szövetek miatt a szivacsos felépítés. Gyöktörzse rövid, függőleges vagy ferde; bojt alakú mellékgyökérzete tömött. Számos tölevelet fejleszt, melyek eredetileg két sorban állnak, de rövid szárközeik elcsavarodnak. Levele lemezre, nyélre és hüvelyre különül, amely az egyszikűek osztályában ritkán fordul elő. A levéllemez szíves-elliptikus, 6–12 cm hosszú és 4–9 cm széles. Párhuzamos erezete jól kivehető. Levélnyele akár a 40 cm-t is elérheti, levélhüvelye nagy, feltűnően szivacsos szerkezetű. Az áltengelyes hajtásrendszeren megnyúlt buga-virágzatot fejleszt, melyet alulról egy buroklevél (spatha) vesz körül. Virágai – a *Pontederiaceae* család többi nemzetségének fajaival ellentétben – határozottan kocsányosak, viszont a lepelcső nagyon rövid, szinte hiányzik. A gyengén zigomorf, rendszerint rövid életű virágot 6 szíromszerű, kiterülő lepel védi, melyek tövükön összeforrtak. A virág 2–3,5 cm átmérőjű, a lepeltagok ± egyenlőtlen nagyságúak, megnyúlt-elliptikusak, kék színűek, tövükön sárgásak. A 6 porzó közül az alsó medián helyzetű nagyobb a többinél, jellemző még rá a porzósál oldalsó sarkantyúja, valamint a sötétkék portok, mely a többi 5 porzónál sárga színű. Felső állású magháza 3 rekeszű, bibeszála megnyúlt, ívelt, bibéje fejecs. Virágzás után a virágzati tengely lehajlik és a termés a vízben érik meg. Felnyíló toktermését szorosan fedik a fennmaradó lepek, a tokban nagyon sok apró mag található. Magvai tojásdad alakúak, hosszanti barázdákkal tarkítottak, lisztes tartalék-táplálósóval ellátottak (SCHWARTZ 1930; WEBB 1980).

Hazai előfordulás

A *Monochoria korsakowii*-t hazánkban először, 1990-ben horgászok elmondása alapján SZÉLL Antal találta meg a Hortobágy-Berettyó-főcsatorna Templom-zugi részén (Ecsegfalva, UTM DT92). (A növényt KÓSA Géza határozta meg.) Itt az állomány 3–400 főre becsülhető; az egyedszám évről-évre változó, mert a környék legelő állatai ide járnak inni és a friss hajtásokat is megeszik, illetve a tövek egy részét kitapossák. Termőhelyét itt télen és kora tavasszal nem borítja víz; később a 20–30 cm-es vízmélység jellemző, mely könnyen átmelegszik, ugyanakkor a part menti sávban alig van vízmozgás. Annak ellenére, hogy a Hortobágy-Berettyó-főcsatorna mentén több hasonló élőhely akad, felbukkanását máshol nem észlelték.

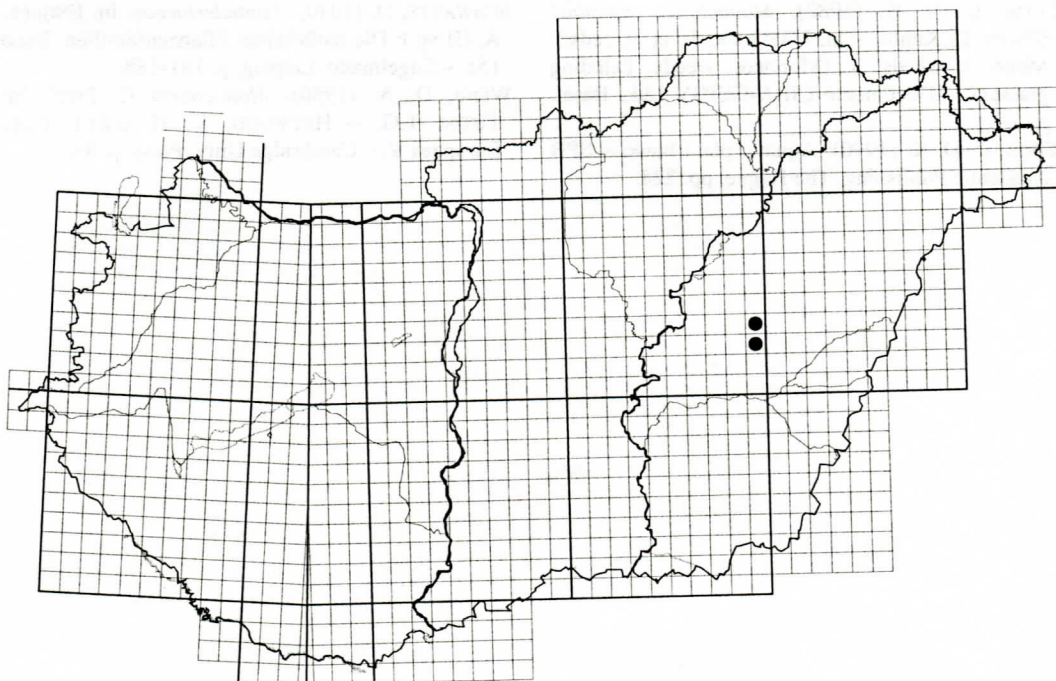

1. ábra. A *Monochoria korsakowii* Regel et Maack. (POVICS Noémi rajza)

1999 augusztusának közepén a Karcaghoz tartozó rizsföldeken BARTHA Dénes, illetve MOLNÁR V. Attila és PFEIFFER Norbert a *Monochoria korsakowii* lokális invázióját figyelték meg. Ezek az ún. Karcag – Barcsis-úti rizsföldek (UTM DT93) 10 évig nem voltak művelve; ezután először 1999-ben árasztották el őket, s indiánrizszel (= tuszkarorari rizs, *Zizania aquatica* L.) vetették be a területet. (A vetés főként légi járműről történt.) Azokban a kútricákban, ahol a kelés nem vagy nagyon gyengén sikerült, a *Monochoria korsakowii* több ezres példányszámban, egyenletes eloszlásban volt megtalálható. Az indiánrizszel betelepült kútricákban viszont csak a gátak szélénél, a valamilyen oknál fogva felritkult foltokon lehetett megtalálni a növényt. A vízmélység átlagosan 30-35 cm volt.

Az indiánrizs termesztését irányító szakemberek a rizsföldeken 1999-ben látták először a *Monochoria korsakowii*-t, korábban nem találkoztak vele. Elmondásuk szerint a rizs szaporítóanyaga 1988-ban az Amerikai Egyesült Államokból érkezett hazánkba, a karcagi vetéshez a közeli kisújszállási rizsföldek – ahol szintén nem található még meg a *Monochoria* – szolgáltatták a vetőmagot. Fölmerülhet a kérdés, hogy honnan érkezhetett ide ilyen nagy tömegben a *Monochoria* magja? Erre egyértelmű választ ma még nem tudunk adni. Legvalószínűbb, hogy mégis az indiánrizs-vetőmaggal hozták be az országba, s ez a fertőzött tétel most és ezen a helyen került elvetésre. Az a másik feltételezés, hogy a Hortobágy-Berettyó-főcsatorna – ismeretlen eredetű – Templom-zugi részén élő állomány szolgáltatta volna a szaporítóanyagot, szintén elvethető, mivel a karcagi rizsföldeket a Tiszából, a Nagykunsági-főcsatornán majd a Karcagi-II-es csatornán át töltik fel vízzel. A leeresztés viszont a Villogó-csatornán keresztül történik, ami a Hortobágy-Berettyó-főcsatornába torkollik. A vízmadarak általi behurcolás egyértelműen elvethető, mert ilyen – több ezres – tömegben az első évben nem verődhet fel a faj.

A növénynek magyarul a kék rizsjácint nevet javasoljuk.

2. ábra. A *Monochoria korsakowii* előfordulása Magyarország UTM-rendszerű, 10 × 10 km-es beosztású hálótérképén

A karcagi rizsföldeken fontosabb kísérőfajai az alábbiak voltak: *Alisma gramineum*, *Bolboschoenus maritimus*, *Butomus umbellatus*, *Charophyta*, *Cyperus difformis*, *Elatine hungarica*, *E. triandra* (vízi alakok), *Leersia oryzoides*, *Lemna minor*, *Lindernia dubia*, *Lindernia procumbens*, *Schoenoplectus supinus*, *Typha angustifolia*.

Az eddigi tapasztalatok alapján a *Monochoria korsakowii* – elsősorban a Tiszántúlra kiterjedő – regionális inváziója várható, melyet a fajra irányuló monitorozással célszerű nyomon követni.

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük Dr. Oroszi Sándornak a terepen való kalauzolást és a területhasználattal kapcsolatos információkat, Bíró Mariannának és Széll Antalnak a Templom-zugi előfordulással kapcsolatos információk közlését, Dr. Kósa Gézának a faj azonosításában és a szakirodalom beszerzésében nyújtott segítségét. Köszönjük Dr. Dévai Györgynek az UTM hálótérkép elkészítéséhez nyújtott segítségét.

Hálásak vagyunk Povics Noéminak a növényt ábrázoló grafika elkészítéséért.

Pfeiffer Norbert iszapnövényzet kutatásait a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Diákok a Tudományért” Szakalapítványa támogatta.

Zusammenfassung

Monochoria korsakowii Regel et Maack (Pontederiaceae), eine neue Adventivpflanze Ungarns

D. BARTHA – A. MOLNÁR V. – N. PFEIFFER

Die Publikation berichtet über das Vorkommen der aus Ostasien stammenden *Monochoria korsakowii* in Ungarn. Die Art wurde erstmals 1990 von Antal Széll in der Gemarkung von Ecsefalva gefunden, im schlammigen Ufer des Hortobágy-Berettyó Kanals. Die hiesige, stabile Population kann auf 300-400 Exemplare taxiert werden. Die Autoren fanden die Art im August 1999 in der Gemarkung von Karcag massenschaft in Indianischen Reis (*Zizania aquatica*)-Pflanzungen. Diese Felder wurden zwischen 1990 und 1999 nicht bestellt. Die Herkunft der Population ist unsicher; vielleicht wurde sie mit dem Saatgut eingeschleppt.

Irodalom

COOK, C. D. K. (1982): *Monochoria vaginalis* (Burm. f.) Kunth. – In: HÄFLIGER, E. et al. (eds.): Monocot weeds 3 (Monocot weeds excluding grasses). – Documenta CIBA-GEIGY Ltd., Basel. p.: 99.

COOK, C. D. K. (1990): Aquatic plant book. – SPB Academic Publishing, The Hague, pp. 228.

SCHWARTZ, O. (1930): *Pontederiaceae*. In: ENGLER, A. (Hrsg.): Die natürlichen Pflanzenfamilien. Band 15a. – Engelmann, Leipzig, p. 181-188.

WEBB, D. A. (1980): *Monochoria* C. Presl. In: TUTIN, T.G. – HEYWOOD, V. H. (eds.): Flora Europaea V. – Cambridge Univ. Press, p. 86.